

ОБЛІК ТА АУДИТ

УДК 330

ЧЕНАШ В. С., ДЕМЧУК Ю. А.

Хмельницький національний університет

АУДИТ ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ З ШАХРАЙСТВОМ

У статті надано основні результати дослідження економічної та правової сутності шахрайства при проведенні аудиту фінансової звітності, його місця в класифікації порушень у бухгалтерському обліку і звітності. Наведені чинники та причини виникнення шахрайства і методи аудиторського контролю, що дозволять своєчасно виявити симптоми шахрайства в бухгалтерському обліку і звітності економічних суб'єктів, що перевіряються. А також розглянуто можливість використання аудиту як засобу виявлення шахрайства та боротьби з ним.

Ключові слова: аудит, шахрайство, помилки, негативні відхилення, викривлення, фінансова звітність.

CHENASH V. S., DEMCHUK Y. A.

Khmelnitsky National University

AUDIT AS A TOOL AGAINST FRAUD

The article presents the main results of the study of economic and legal nature of fraud in an audit of financial statements of its place in the classification of irregularities in accounting and reporting. These factors and causes of fraud and auditing methods that allow timely detect signs of fraud in the accounting and reporting of economic subjects tested. And to consider the use of auditing as a means of fraud detection and control. The main approaches to prevent fraud from auditors and their clients as actions aimed at preventing fraud, not the removal of its effects is relatively efficient in the context of preservation and property. Independent auditors have a good understanding of detection Lenny and preventing fraud addition to their main responsibilities in the field accounting and auditing.

Key words: audit, fraud, mistake, negative deviation, distortion of financial statements.

Актуальність теми. Одним із найважливіших напрямків розбудови української економіки до європейського рівня є формування довіри в суспільстві. Важливою перешкодою на шляху до цього є шахрайство як вид економічного злочину. Виявлення на підприємстві фактів шахрайства і несумлінних дій працівника призводять до втрати довіри громадськості, що у свою чергу може значно похитнути довіру зацікавлених сторін і потенційних клієнтів компанії. У результаті шахрайських дій фінансова звітність підприємства може бути суттєво викривлена. Тому виникає потреба в її незалежній експертизі. Аудит в таких умовах дозволяє за допомогою економічних засобів забезпечити стійкість економічного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі питання щодо шахрайства розглядали відомі фахівці з питань аудиту, а саме: М. Білуха, Ф. Бутинець, Г. Давидов, Н. Дорош, Л. Кулаковська, Я. Петраков, О. Петрик, О. Редько, А. Шеремет, Дж. Робертсон, В. Суйц та інші. Проте більшість учених намагаються розглядати шахрайство у призмі правового регулювання цього поняття, часто забуваючи про його економічну сутність.

Зрозумілим і точним є визначення поняття шахрайства Дж. Робертсоном, який під шахрайством розуміє навмисне внесення фіктивної інформації у фінансові звіти з метою введення будь-кого в оману, яке спричиняє збиток для інвесторів і кредиторів [1, с. 85].

Особливий інтерес становить думка Н.І. Дорош, яка вважає, що визначення термінів “шахрайство” і “помилка” навіть у ракурсі аудиторської перевірки не є прерогативою Аудиторської палати, оскільки згідно з Цивільним кодексом України шахрайство є одним із видів цивільних злочинів, у зв'язку з чим класифікувати дії як шахрайство можуть тільки судові органи [2, с. 35].

Отже, роль та завдання аудиту у запобіганні помилок і шахрайства на підприємстві, склад необхідних аудиторських процедур для їх встановлення та оцінки залишаються недостатньо дослідженими.

Метою даної статті є визначення економічної суті шахрайства, його місця в класифікації порушень у бухгалтерському обліку і звітності, а також розробці методів аудиторського контролю, що дозволять своєчасно виявити шахрайство в бухгалтерському обліку і звітності економічних суб'єктів, що перевіряються.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день спостерігається тенденція до збільшення порушень у фінансово-господарській діяльності підприємств, фактів шахрайства, навмисних і ненавмисних помилок, які пов'язані з використанням системи облікової політики, викривленням і фальсифікацією даних фінансової звітності.

Визначення понять та значення для аудитора помилок та шахрайства визначено МСА № 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності» [3].

Помилка – це ненавмисне перекручення фінансової інформації в результаті арифметичних чи логічних помилок в облікових записах і розрахунках, недогляду в дотриманні повноти обліку, неправильного представлення в обліку фактів господарської діяльності, наявності складу майна, вимог і

зобов'язань та невідповідне відображення записів в обліку.

Шахрайство – навмисно неправильне відображення і представлення даних обліку і звітності службовими особами та керівництвом підприємства. Шахрайство полягає в маніпуляціях обліковими записами і фальсифікації первинних документів, реєстрів обліку і звітності, навмисно неправильній оцінці активів і методів їх списання, навмисному пропущенні або приховуванні результатних записів або документів, незаконному отриманні в особисту власність грошово-матеріальних цінностей, невідповідному відображенні записів в облікових реєстрах.

У результаті шахрайських дій бухгалтерська звітність підприємства може бути суттєво викривлена. Відхилення в бухгалтерській звітності підприємства присутні майже завжди, і вони можуть бути суттєвими та несуттєвими, допущені навмисно і ненавмисно. Суттєвими є відхилення інформації або її відсутність, що може впливати на економічні рішення користувачів, які приймаються на підставі даних фінансової звітності підприємства. Суттєвість залежить від розміру або помилки, що оцінена за певних обставин, відсутності або спотворення змісту інформації. Поняття суттєвості в аудиті дозволяє не здійснювати аудитором суцільну перевірку підприємства або всієї його звітності з точністю до одиниць, в яких вона складена.

Аудитори не визначають юридично наявності шахрайства на підприємстві. Вони розглядають два типи викривлень:

- викривлення, що виникають у результаті шахрайства під час складання фінансової звітності. Як правило, здійснюється керівництвом підприємства.

- викривлення в результаті незаконного привласнення або використання активів. Як правило, здійснюється працівниками підприємства поза інтересами компанії [4, с. 2].

Приклади чинників ризиків шахрайства у відповідності до МСА 240 наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Чинники та причини виникнення ризиків шахрайства

Мотиви або тиск зовнішніх факторів	Можливості для скоєння шахрайства
<i>Перекручування фінансової звітності:</i>	<i>Перекручування фінансової звітності:</i>
1. Загальноекономічні та виробничі умови: 1) високий ступінь конкуренції; 2) спад споживчого попиту; 3) збільшення банкрутств; 4) нові облікові, законодавчі або регуляторні вимоги.	1. Характер галузі або вид діяльності підприємства: – використання в діяльності ділових посередників; – значні обсяги операцій зі зв'язаними сторонами; – можливість домінувати в певному секторі бізнесу; – значні обсяги незвичайних або складних операцій.
2. На управлінський персонал здійснюється надмірний тиск щодо виконання вимог або очікування третіх сторін: 1. зростання рівня прибутковості; 2. необхідність отримання додаткового фінансування за рахунок позикових коштів або власного капіталу; 3. можливості виконати вимоги зі сплати боргів.	2. Неефективний моніторинг з боку управлінського персоналу внаслідок: – домінування в управлінському персоналі однієї особи за одночасної відсутності відповідних заходів контролю; – неефективного нагляду вищого управлінського персоналу за системою внутрішнього контролю.
3. Фінансові результати діяльності підприємства створюють загрози для особистого фінансового стану управлінського персоналу тому що: – управлінський персонал має значні фінансові інтереси на підприємстві; – значна частина винагороди управлінського персоналу залежить від фінансових, операційних, та інших результатів діяльності підприємства.	3. Складна або організаційно нестабільна структура: – складність визначення власників підприємства; – висока плинність управлінського персоналу; – занадто складна організаційна структура.
<i>Незаконне привласнення активів:</i>	<i>Незаконне привласнення активів:</i>
– Особисті фінансові зобов'язання управлінського персоналу або працівників, які мають доступ до грошових коштів або інших активів та є досяжними для незаконного привласнення.	– Можливості незаконного привласнення активів збільшуються у випадку наявності: 1. великих сум грошових коштів у касах, у місцях інкасування, в процесах обробки тощо; 2. статей запасів, що мають невеликий розмір, але високу вартість або великий попит.
– Погані стосунки між підприємством та працівниками, які мають доступ до грошових коштів або інших активів, досяжних для розкрадання: 1. непідтвержені очікування щодо винагороди за працю та інші; 2. конфліктне звільнення.	2. Можливості незаконного привласнення збільшуються у випадку недостатнього внутрішнього контролю за збереженістю активів: – недостатньо якісно організований та регламентований облік активів; – відсутність своєчасного та відповідного документування операцій.

Розглядаючи та аналізуючи факти шахрайства на підприємстві, можна прослідкувати взаємопов'язаний трикутник здійснення та обґрунтування шахрайства (рис.1).

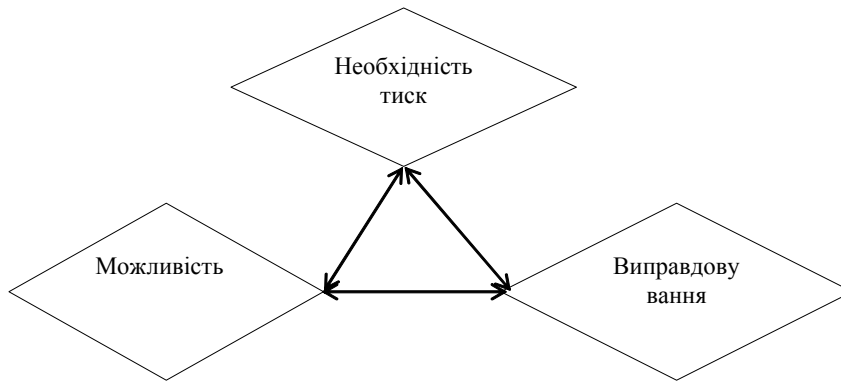

Рис. 1. Трикутник здійснення та обґрунтування шахрайства

- Необхідність або тиск зовнішніх обставин: фінансовий тиск (жадібність, життя не за доходами, великі борги, відсутність коштів на рахунку, значні фінансові витрати, непередбачена потреба в коштах); тиск вад та згубних звичок; тиск, пов'язаний з роботою.
- Можливість: відсутній або недостатній вплив контролю; неможливість або неспроможність оцінити якість роботи; відсутність виробничої дисципліни; байдужість керівництва до того, що відбувається; відсутність аудиторських перевірок.
- Виправдовуючи свої дії, працівник думає: я позичу кошти на якийсь час, а потім поверну; від цього гірше нікому не стане; це спрямовано на благородні цілі.

У практиці аудиту не існує поняття «незначне шахрайство», це просто шахрайство, що не доведене до кінця. Шахрайство, здійснене раз, буде здійснюватися і надалі, його розміри будуть зростати, доки воно не буде виявлене і призупинене.

Відповідальність за виявлення та обґрунтування шахрайства або помилки несе аудитор. Відповідальність за фактом шахрайства або помилки покладається на керівництво підприємства і винних осіб.

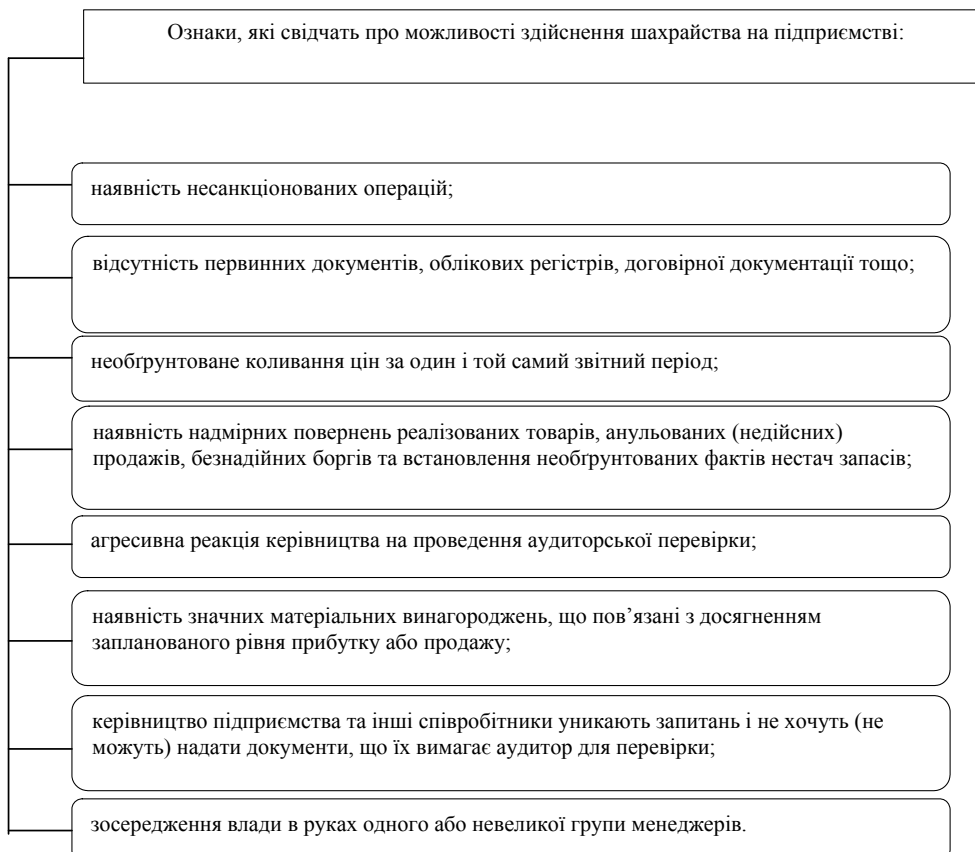

Рис. 2. Ознаки здійснення шахрайства на підприємстві

Зауважимо, що будь-яка підозра аудитора щодо шахрайства із суттєвим відхиленням звітності змушує аудитора розширювати процедури підтвердження, щоб спростувати свої підозри або їх підтвердити. Якщо аудитор вважає, що виявлене шахрайство може суттєво вплинути на фінансову звітність, йому необхідно виконати допоміжні процедури. Доречно зазначити, що висновок аудитора повинен гарантувати відсутність, виявлення і виправлення істотних помилок у фінансовій звітності підприємства.

У західних країнах існують «Золоті правила аудитора» щодо виявлення шахрайства:

1. Намагатись з'ясувати причину відхилень.
2. Не слід питанню довіри до людей розглядати тільки в залежності від їхнього становища в суспільстві.
3. Не припускати думки, що шахрайство неможливе на цьому підприємстві.
4. Відчувати особисту відповідальність за виявлення шахрайства.
5. При виявленні потенційних проблем посилити контроль з метою зниження ризику.
6. Знати ситуації, що супроводжуються значним ризиком шахрайства, та їх ознаки [5, с. 13–15].

На нашу думку, ці правила можуть бути застосовані не лише зовнішніми, а також і внутрішніми аудиторами.

При зменшенні аудиторського ризику до прийнятого низького рівня, відповідно до МСА 330 «Аудиторські процедури відповідно до прийнятої оцінки ризиків» і МСА550 «Пов'язані сторони» аудитор проводить аудиторські процедури, спрямовані на одержання достатніх і відповідних аудиторських доказів, які цьому сприяють.

Аналіз існуючих форм господарського контролю дозволив виокремити три підходи до попередження шахрайства:

- 1) казуальний: орієнтований на виявлення фактів шахрайства (ретроспективний, ex post: ревізія, аудит);
- 2) рестриктивний: спрямований на запобігання та попередження дій, що становлять можливу загрозу і можуть класифікуватися як шахрайство (перспективний, ex ante: система внутрішнього контролю);
- 3) ризик-орієнтований направлений як на попередження, так і на виявлення фактів шахрайства (спеціально розроблений, ad hoc: система моніторингу внутрішнього аудиту) [6, с.326].

Таблиця 2

Матриця вибору підходу до попередження шахрайства на підприємстві

Підхід	Казуальний	Рестриктивний	Ризик-орієнтований
Критерій			
Вплив на перебіг бізнес-процесів	3	0	2
Ефективність збереження майна	1	3	2
Можливість попередження незаконних дій	0	3	2
Інтегральна оцінка	4	6	6
Рейтинг (місце)	3	2	1

Для оцінки підходу за обраним критерієм використовується шкала від 0 (найгірше) до 3 (найкраще). При цьому оцінка впливу на перебіг бізнес-процесів здійснюється за критерієм втручання та перешкоджання перебігу оперативних процесів на підприємстві при боротьбі з шахрайством.

Як видно з таблиці найвищу ефективність в попередженні шахрайства мають рестриктивний та ризик-орієнтований підходи. Але з огляду на істотний вплив першого на перебіг бізнес-процесів (бюрократичне гальмування), автори віддали переваги ризик-орієнтованому підходу.

Таким чином поєднання інструментів контролю, функції аудиту та управління дозволяє підвищити ефективність протидії шахрайству на рівні суб'єкта господарювання, шляхом взаємодоповнення механізмів попередження, виявлення та реагування на протиправні дії з боку працівників підприємства або третіх сторін.

Висновок. Шахрайство є негативним феноменом розвитку людства. Його існування не обмежується певним етапом розвитку ринків, а поступово трансформується, набуваючи нових форм та видів. Виявити й попередити факти шахрайства дозволить якісно проведений аудит фінансової звітності, оскільки інформація, подана у фінансових звітах, у результаті шахрайських дій найчастіше зазнає викривлень.

Незалежні аудиторів повинні добре розбиратися у виявленні і запобіганні випадкам шахрайства на додаток до своїх основних обов'язків у галузі бухгалтерського обліку та аудиту. Крім того, вони повинні дотримуватися суворих етичних норм, бути допитливими, мати аналітичні здібності і бути уважними до деталей. Вибір підходу до попередження шахрайства залежить від конкретних умов господарювання та форми організації контролю на підприємстві.

Література

1. Робертсон Дж. Аудит / Дж. Робертсон ; пер. с англ. – М. : Контакт , 2003. – 496 с.

2. Дорош Н. І. Аудит: методологія і організація / Н. І. Дорош. – К. : Тов-во “Знання”, КОО, 2011. – 402 с.
3. Міжнародні стандарти аудиту № 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності».
4. Каменська Т. Шахрайства при аудиторській перевірці / Т. Каменська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2015. – № 6. – С. 2–7.
5. Макеєва О. Роль аудиту у запобіганні фінансовим шахрайствам / О. Макеєва, Д. Дінєв // Економіст. – Серпень 2010. – № 8. – С. 13–15.
6. Петраков Я. В. Основні підходи до попередження шахрайства крізь призму девальвації етичних стандартів у бізнесі / Я. В. Петраков, Т.А. Бутенко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – № 4(51).

Надійшла 01.03.2016; рецензент: д. е. н. Лук'янова В. В.